

УДК 342.9

Резнік Олег Миколайович –

доктор юридичних наук, професор,

Заслужений юрист України,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства Навчально-наукового інституту права,

Сумський державний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4569-8863>

Oleh M. Reznik –

Doctor in Law, Professor,

Honored lawyer of Ukraine,

Associate Professor of the Department of Criminal Law and Judiciary of the Educational and Scientific Institute of Law,

Sumy State University

(116 Kharkivska Street, Sumy, 40000, Ukraine)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4569-8863>

Правові засади медіації як позасудового способу вирішення конфліктів у сфері інтелектуальної власності

Статтю присвячено вивченню особливостей формування правових засад медіації та з'ясуванню сучасного стану нормативного врегулювання цієї позасудової процедури із врегулювання спорів у сфері інтелектуальної власності. За результатами вивчення особливостей формування правових засад медіації та з'ясування сучасного стану нормативного врегулювання цієї позасудової процедури із врегулювання спорів у сфері інтелектуальної власності сформульовано авторське бачення щодо їх класифікації на загальні та спеціальні. Загальні правові засади медіації як позасудового способу захисту порушених прав у сфері інтелектуальної власності визначено як такі, що прямо не регламентують питання проведення медіації як способу захисту порушених прав, у тому числі у сфері інтелектуальної власності, але є основоположними, базовими щодо прав та законних інтересів суб'єктів правових відносин, які виникають в сфері інтелектуальної власності, особливостей їх реалізації та захисту. Спеціальні правові засади медіації як позасудового способу захисту порушених прав у сфері інтелектуальної власності визначено як такі, що прямо регламентують питання проведення медіації як способу захисту порушених прав та законних інтересів суб'єктів правовідносин, у тому числі в сфері інтелектуальної власності.

Ключові слова: медіація, інтелектуальна власність, правові засади, захист прав і свобод, позасудовий захист.

O.M. Reznik Legal Principles of Mediation as an Extrajudicial Method of Resolving Conflicts in the Field of Intellectual Property

The article is devoted to the study of the peculiarities of the formation of the legal foundations of mediation and to the clarification of the current state of regulatory regulation of this extrajudicial procedure for the settlement of disputes in the field of intellectual property. Based on the results of the study of the peculiarities of the formation of the legal foundations of mediation and the clarification of the current state of the normative regulation of this extrajudicial procedure for the settlement of disputes in the field of intellectual property, the author's vision was formulated regarding their classification into general and special. The general legal principles of mediation as an extrajudicial method of protection of violated rights in the field of intellectual property are defined as those that do not directly regulate the issue of mediation as a method of protection of violated rights, including in the field of intellectual property, but are fundamental, basic in relation to the rights and legitimate interests of sub objects of legal relations that arise in the field of intellectual property, features of their implementation and protection. The general legal principles of mediation in the field of intellectual property, contained

both in individual norms of national legislation and provisions of some international legal documents, are considered separately. The special legal principles of mediation as an extrajudicial method of protection of violated rights in the field of intellectual property are defined as those that directly regulate the issue of conducting mediation as a method of protecting the violated rights and legitimate interests of the subjects of legal relations, including in the field of intellectual property. It has been established that the special legal principles for conducting mediation as a way of protecting intellectual property rights are contained both in legislative acts and detailed in subordinate regulatory legal acts.

Keywords: mediation, intellectual property, legal principles, protection of rights and freedoms, out-of-court protection.

Постановка проблеми. В Україні на конституційному рівні кожній людині і громадянину без будь-яких обмежень і виключень надається рівний судовий захист їх прав і свобод. Водночас на сьогоднішній день вирішення спорів, що можуть виникати у різноманітних сферах правових відносин, можливе не лише у спосіб звернення до суду. Все більш поширеним у практиці вирішення правових спорів стає використання позасудових способів захисту прав та свобод суб'єктів правовідносин, серед яких відомим є медіація. Ефективне забезпечення врегулювання правовідносин у сфері інтелектуальної власності можливе за наявності потужної та дієвої законодавчої бази із юрисдикційного захисту прав і свобод суб'єктів правовідносин, що виникають у сфері інтелектуальної власності. З огляду на зазначене актуальним вважаємо вивчення особливостей формування правових засад медіації як одного зі способів позасудового врегулювання сторонами конфліктів, що виникають у сфері інтелектуальної власності, та з'ясування сучасного стану нормативного врегулювання цих питань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковцями неодноразово приділялася увага з'ясуванню та вивченню особливостей засад медіації як одного зі способів позасудового врегулювання сторонами конфліктів, що можуть виникати у будь-яких сферах суспільного життя, і сфера інтелектуальної власності не є виключенням. Серед дослідників окресленої проблематики можна виділити таких науковців, як Д. В. Гринь, М. В. Жушман, А. М. Іванов, Р. В. Карпенко, О. Є. Костюченко, О. С. Можайкіна, В. Б. Пасічнюк, О. В. Подвірна, Ю. В. Розман, В. П. Садовнік, В. О. Самороков, В. В. Сахнюк, І. Є. Словська, І. В. Семешко, В. І. Цимбалюк, Д. В. Швець та ін.

Невирішені раніше проблеми.

Незважаючи на науковий інтерес до вивчення особливостей застосування медіації у сфері інтелектуальної власності до сьогодні відсутнє комплексне дослідження особливостей формування правових засад медіації як одного зі способів позасудового врегулювання сторонами конфліктів, що виникають у сфері інтелектуальної власності, та з'ясування сучасного стану нормативного врегулювання цих питань.

Метою статті є вивчення особливостей формування правових засад медіації та з'ясування сучасного стану нормативного врегулювання цієї позасудової процедури із вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу. Вивчення питань із обраної тематики наукового пізнання першочергово дозволяє констатувати, що захист прав та свобод людини і громадянина є одним із основоположних конституційних принципів, що підтверджується рядом положень, закріплених в Основному Законі держави. При цьому необхідно враховувати, що в залежності від специфіки правових відносин існують окремі конституційні норми, що містять базові засади захисту законних інтересів їх суб'єктів. Якщо говорити про правовідносини, що виникають у сфері інтелектуальної власності, то важливим конституційним положенням є ст. 54, згідно якої громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності [1]. Втілення творчого процесу в певний результат, що є об'єктом авторського права чи визнається таким з додержанням вимог патентного права, породжує в автора (інших суб'єктів творчої

діяльності) права на цей результат [2, с. 404-405]. Із зазначеного можна зробити висновок, що діючим законодавством кожному громадянину передбачено право на захист інтелектуальної власності. Будь-яке порушення прав інтелектуальної власності дозволяє подальше застосування законодавчо визначених способів їх захисту як судового, так і позасудового, зокрема, застосування процедури медіації. У такому разі можна стверджувати, що ще до формування спеціального законодавства в Україні із врегулювання питань проведення медіації як позасудового способу врегулювання спорів у сфері інтелектуальної власності базові засади цієї процедури вже були прописані на конституційному рівні

Наступним нормативно-правовим документом на шляху формування правових засад медіації у сфері інтелектуальної власності в Україні слід виділити Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року, в якому у Книзі четвертій знайшли своє закріплення основоположні засади права інтелектуальної власності. Слід констатувати, що у цьому зведеному нормативному акті відсутня пряма норма, якою визначено способи позасудового захисту права інтелектуальної власності або розкрито сутність чи особливості застосування медіації у разі позасудового захисту порушених прав суб'єктів даного виду правовідносин. У ст. 432 конкретизовано лише засади захисту права інтелектуальної власності судом. Водночас брати до уваги необхідно вимоги ст. 431 Цивільного кодексу, згідно якої порушення права інтелектуальної власності, в тому числі невизнання цього права чи посягання на нього, тягне за собою відповідальність, встановлену Цивільним кодексом, іншим законом чи договором [3]. Відсутність прямої вказівки можливих способів захисту порушених прав у сфері інтелектуальної власності, але наявність прямого припису щодо настання юридичної відповідальності за невизнання цих прав або посягання на них вже є підґрунтям до подальшого використання будь-яких нормативно не заборонених способів захисту своїх законних інтересів. Тому використання процедури медіації як позасудового способу врегулювання спорів у сфері інтелектуальної власності у даному випадку не є виключенням.

Діючим цивільним законодавством України передбачено вичерпний перелік об'єктів права інтелектуальної власності, що розміщений у ст. 420 Цивільного кодексу України. До них законодавцем віднесені: літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, програми організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування напівпровідникових виробів; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці [3]. Отже можна сформулювати таке твердження, що загалом всі норми правових актів, які хоча б якимось чином закріплюють питання захисту перелічених об'єктів інтелектуальної власності, несуть в собі і правові засади можливого застосування не тільки судового, але й позасудового способу захисту порушених прав, зокрема, медіації.

Наприклад, правові засади захисту авторського права і суміжних прав, що визначаються головним чином у Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року. Особливостям цивільно-правового захисту авторського права і суміжних прав окремо відведено положення ст. 55 Закону [4]. Так само засади правового захисту прав та законних інтересів суб'єктів правовідносин, що виникають у сфері інтелектуальної власності, містяться у багатьох нормативних документах в залежності від об'єкту права інтелектуальної власності. Серед них можна зазначити наступні Закони України: «Про охорону прав на промислові зразки» від 15 грудня 1993 року; «Про охорону прав на знаки для товарів та послуг» від 15 грудня 1993 року; «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 року; «Про охорону прав на зазначення походження товарів» від 16 червня 1999 року; «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15 грудня 1993 року; «Про охорону прав на сорти рослин» від 21 квітня 1993 року тощо.

При вивченні особливостей формування правових засад медіації в сфері інтелектуальної власності необхідним є дослідження не тільки національного законодавства із регулювання питань захисту прав та законних інтересів суб'єктів цих правовідносин, але й приділити

окрему увагу міжнародним документам. Зокрема, слід відзначити положення Рекомендації Rec (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в цивільних справах, ухваленої 18 вересня 2002 року на 808 засіданні заступників міністрів. Сферою застосування цих рекомендацій є цивільні справи, що стосуються справ, дотичних до цивільних прав й зобов'язань, включно зі справами в галузі комерційного, споживчого та трудового права, за винятком адміністративних і кримінальних справ. Термін «медіація» стосується процесу врегулювання спорів, у межах якого сторони з допомогою одного чи кількох медіаторів проводять переговори щодо спірних питань з метою досягти домовленості. Також у Рекомендаціях робиться окремий акцент на те, що медіація може бути особливо корисною в тому разі, коли самі лише судові процедури менше підходять сторонам, зокрема з огляду на видатки на них, офіційний характер судочинства або ж коли існує потреба підтримувати діалог чи контакти між сторонами [5].

У рамках здійснюваного наукового дослідження заслуговують на увагу також і положення Директиви 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах» від 21 травня 2008 року. Згідно цього документу передбачається, що медіація може забезпечити економічно ефективно та швидко позасудове вирішення спорів у цивільних і господарських справах на основі процесів, що враховують потреби сторін. Тому існує більша імовірність того, що домовленості, досягнуті в результаті медіації, будуть добровільно дотримуватися, а між сторонами збережуться дружні і стабільні стосунки [6]. Також досить цікавим є положення Директиви, згідно якого медіація не повинна розглядатися як слабша альтернатива судовому розгляду у тому сенсі, що виконання домовленостей, досягнутих в результаті медіації, залежить від доброї волі самих сторін [6]. Така норма, закріплена у міжнародному правовому документі, свідчить про важливу роль використання медіації при вирішенні спорів у цивільних правовідносинах, що своїм значенням не поступає судовому захисту порушених прав.

Вище наведені норми чинного українського законодавства, а також окремі

положення міжнародних документів не можна розглядати як норми прямої дії щодо застосування медіації як способу захисту порушених прав, у тому числі у сфері інтелектуальної власності. Однак вони містять основоположні базові засади щодо прав та законних інтересів суб'єктів правових відносин, які виникають в сфері інтелектуальної власності, особливостей їх реалізації та захисту. Тому їх доцільно розглядати як загальні правові засади медіації як позасудового способу вирішення конфліктів у сфері інтелектуальної власності.

Переходячи до розгляду правових засад, що прямо регламентують питання проведення медіації як способу захисту порушених прав, у тому числі у сфері інтелектуальної власності, варто відзначити Закон України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року. У ньому визначено правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою. У розумінні законодавця медіацією визнається позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів (п. 4 ч. 1 ст. 1) [7]. Основні принципи медіації полягають у проведенні її за взаємною згодою сторін медіації з урахуванням принципів добровільності, конфіденційності, нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора, самовизначення та рівності прав сторін медіації (ст. 4). Наголошується на тому, що участь у медіації є добровільним волевиявленням учасників медіації, ніхто не може бути примушений до врегулювання конфлікту (спору) шляхом проведення медіації (ч. 1 ст. 5) [7]. Окремі питання щодо визначення правничих послуг, зокрема, медіації, а також надання безоплатної первинної правничої допомоги закріплено у Законі України «Про безоплатну правничу допомогу» від 2 червня 2011 року.

Необхідно акцентувати, що спеціальні положення щодо застосування медіації при вирішенні спорів у сфері інтелектуальної власності, закріплені у окремих законодавчих актах, мають свою конкретизацію і у положеннях підзаконних нормативно-правових документів.

До прикладу, Закон України «Про медіацію» містить загальні засади щодо поняття та змісту договору про проведення медіації. У той же час існує Державний стандарт соціальної послуги посередництва (медіації), затверджений наказом Міністерства соціальної політики України від 17 серпня 2016 року. У ньому деталізовано зміст, обсяги, умови та порядок надання соціальної послуги посередництва (медіації), показники її якості для суб'єктів різних форм власності та господарювання, які надають таку послугу [8]. Також згідно Класифікатора соціальних послуг, затвердженого наказом Міністерства соціальної політики України від 23 червня 2020 року, дається роз'яснення посередництва (медіації) як соціальної послуги, що є допомогою у врегулюванні конфліктів; веденням переговорів; опрацюванням шляхів та умов розв'язання конфлікту [9]. Існує також спеціальний Порядок ведення Координаційним центром з надання правничої допомоги Реєстру медіаторів, які залучаються центрами з надання безоплатної правничої допомоги, затверджений наказом Міністерства юстиції України 28 листопада 2022 року, в якому визначається як механізм формування та ведення Реєстру медіаторів, так і користування ним [10].

Висновки. Вивчення особливостей формування правових засад медіації та з'ясування сучасного стану нормативного врегулювання цієї позасудової процедури із врегулювання спорів у сфері інтелектуальної власності дозволяє сформулювати наступне авторське бачення щодо їх класифікації. Зокрема, пропонується їх поділ на дві групи:

1) *загальні правові засади* – прямо не регламентують питання проведення медіації як способу захисту порушених прав, у тому числі у сфері інтелектуальної власності, але є основоположними, базовими щодо прав та законних інтересів суб'єктів правових відносин, які виникають в сфері інтелектуальної власності, особливостей їх реалізації та захисту. Вони

містяться як в окремих нормах національного законодавства (нормах Конституції України; Цивільного кодексу України; Законів України «Про авторське право і суміжні права», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на знаки для товарів та послуг», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про охорону прав на зазначення походження товарів», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на сорти рослин» тощо), так і положеннях деяких міжнародних правових документів (положеннях Рекомендації Res (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в цивільних справах, Директиви Європейського Парламенту та Ради «Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах» тощо);

2) *спеціальні правові засади* – прямо регламентують питання проведення медіації як способу захисту порушених прав та законних інтересів суб'єктів правовідносин, у тому числі в сфері інтелектуальної власності. Вони містяться як у законодавчих актах (у Законах України «Про медіацію», «Про безоплатну правничу допомогу»), так і деталізовані у підзаконних нормативно-правових актах (у наказах Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації)», «Про затвердження Класифікатора соціальних послуг», наказі Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку ведення Координаційним центром з надання правничої допомоги Реєстру медіаторів, які залучаються центрами з надання безоплатної правничої допомоги, Порядку проведення конкурсного відбору медіаторів, які залучаються центрами з надання безоплатної правничої допомоги» тощо).

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій, О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: Право. 2011. 1128 с.

3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.
4. Про авторське право і суміжні права: Закон України 01.12.2022 р. № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20>.
5. Рекомендація Rec (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в цивільних справах від 18.09.2002 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2002_10_2002_09_18_1.pdf.
6. Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах: Директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21.05.2008 р. URL: <https://ukrmediation.com.ua/images/DOCS/Model-documents/mediation-directive-ukr.pdf>.
7. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. №1875-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 7. Ст. 51.
8. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації): наказ Міністерства соціальної політики України від 17.08.2016 р. № 892. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16>.
9. Про затвердження Класифікатора соціальних послуг: наказ Міністерства соціальної політики України від 23.06.2020 р. № 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#top>.
10. Про затвердження Порядку ведення Координаційним центром з надання правничої допомоги Реєстру медіаторів, які залучаються центрами з надання безоплатної правничої допомоги, Порядку проведення конкурсного відбору медіаторів, які залучаються центрами з надання безоплатної правничої допомоги: наказ Міністерства юстиції України від 28.11.2022 р. № 5298/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1499-22>.

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 r. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. St. 141.
2. Konstytutsiia Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar / redkol.: V. Ya. Tatsii, O. V. Petryshyn, Yu.H. Barabash ta in.; Nats. akad. prav. nauk Ukrainy. 2-he vyd., pererobl. i dopov. Kharkiv: Pravo. 2011. 1128 s.
3. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 r. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2003. №№ 40-44. St. 356.
4. Pro avtorske pravo i sumizhni prava: Zakon Ukrainy 01.12.2022 r. № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20>.
5. Rekomendatsiia Rec (2002) 10 Komitetu Ministriv Rady Yevropy derzhavam-chlenam shchodo mediatsii v tsyvilnykh spravakh vid 18.09.2002 r. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2002_10_2002_09_18_1.pdf.
6. Pro deiaki aspekty mediatsii u tsyvilnykh ta hospodarskykh pravovidnosynakh: Dyrektyva 2008/52/IeC Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady vid 21.05.2008 r. URL: <https://ukrmediation.com.ua/images/DOCS/Model-documents/mediation-directive-ukr.pdf>.
7. Pro mediatsiiu: Zakon Ukrainy vid 16.11.2021 r. №1875-IX. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2022. № 7. St. 51.
8. Pro zatverdzhennia Derzhavnogo standartu sotsialnoi posluhy poserednytstva (mediatsii): nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy vid 17.08.2016 r. № 892. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16>.
9. Pro zatverdzhennia Klasyfikatora sotsialnykh posluh: nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy vid 23.06.2020 r. № 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#top>.
10. Pro zatverdzhennia Poriadku vedennia Koordynatsiinym tsentrom z nadannia pravnychoi dopomohy Reiestru mediatoriv, yaki zaluchaiutsia tsentramy z nadannia bezoplatnoi pravnychoi dopomohy, Poriadku provedennia konkursnogo vidboru mediatoriv, yaki zaluchaiutsia tsentramy z nadannia bezoplatnoi pravnychoi dopomohy: nakaz Ministerstva yustytysii Ukrainy vid 28.11.2022 r. № 5298/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1499-22>.